

„Smíšené manželství“

„Bylo by to jednodušší pro všechny, kdyby tady nebyl“¹

Klíčové otázky

- Co si představíte pod označením „smíšené manželství“?
- Může mít vliv rozdílná náboženská, etnická či národní identita na rodinný život? Jaký?
- Může jej významně ovlivnit v mezní situaci?
- Má stát právo určovat, kdo je oprávněn uzavřít manželství? Pokud ano, v jakých případech?

Úvodní text

S tzv. smíšeným manželstvím, tzn. sňatkem uzavřeným mezi členem židovské komunity a nežidem se můžeme setkat teprve v druhé polovině 19. století. Jejich vznik byl umožněn oslabením náboženského rozměru tohoto obřadu a naopak posílením jeho významu z občanského hlediska, ale především díky emancipaci Židů.

Pojem emancipace se používá pro označení snahy různých skupin po získání rovnoprávnosti a politických práv. Po revolučních bouřích roku 1848 došlo k částečnému zrovnoprávnění Židů monarchie, nadále však platila některá omezení. Úplnému zrovnoprávnění Židů došlo až v prosinci 1867.

(více o emancipaci Židů se dočtete v publikaci Naši nebo cizí v kapitole Emancipace: http://www.nasinebocizi.cz/wp-content/uploads/2014/02/2-04_Emancipace.pdf).

Nástup nacionálního socialismu v Německu a jeho rasistických teorií přinesl posun v chápání pojmu smíšené manželství. Nacisté definovali smíšené manželství jako Podle Norimberských zákonů přijatých v Německu v roce 1935 (které byly u nás implementovány do vztah, ve kterém je jeden partner Žid dle rasistické definice a druhý ne.

Lidé, jejichž manželství bylo dle rasistických teorií chápáno jako smíšené, se brzy dostali pod ekonomický, ale i sociální tlak, který je měl přinutit k rozvodu.

Protižidovské zákony a nařízení platily pro všechny Židy stejně. Mužům, kteří byli nacisty označeni za Židy a žili v tzv. smíšeném manželství, bylo zpravidla znemožněno vykonávat

¹ Věta, kterou ve svém deníku zapsala dcera z tzv. smíšeného manželství. The mixed marriage - a guarantee of survival or a reflection of German society during the Nazi regime? in: David Bankier (Hg.), Probing the Depths of German Antisemitism. German Society and the Persecution of the Jews, 1933-1941, New York-Oxford/ Jerusalem 1999, s. 59

své povolání. Přestali být živiteli rodiny a tím přestali naplňovat tradiční mužskou roli – s tím se řada z nich těžko vyrovnávala. Navíc již nemohli reprezentovat rodinu na veřejnosti. Manželky mužů označených nacistickým režimem za Židy si často, pokud doposud byly v domácnosti, musely najít povolání a pokusit se tak zlepšit ekonomickou situaci rodiny. Jednalo se často o práci „typicky ženskou“, finančně špatně hodnocenou, jako například šití. Nižší ekonomický standart rodiny se často podepsal i na mezilidských vztazích.

Pokud naopak byla manželka v tzv. smíšeném manželství označena nacistickým režimem za Židovku, profesní status jejího manžela byl snižen – jen stěží mohl doufat například v povýšení, častěji naopak čelil hrozbě ztráty zaměstnání.

Partneři označení za Židy v tzv. smíšeném manželství byli chráněni téměř do konce války před deportací do Terezína či do jiného ghetta či koncentračního tábora. Mnohdy to však znamenalo ohrožení jejich dětí.

O budoucnosti tzv. smíšených manželství v Německu a protektorátu nebylo až do konce války rozhodnuto. Již v roce 1942 na konferenci ve Wansee bylo toto téma probíráno, zazněli zde například návrhy povinné rozvedení tzv. smíšených sňatků, v případě odmítnutí deportace nežidovského partnera spolu s židovským. Konečné rozhodnutí však nebylo přijato a bylo odsunuto až na čas po válce. To zajisté řadě lidí zachránilo život. ²

² Úvodní text vychází z článku: The mixed marriage - a guarantee of survival or a reflection of German society during the Nazi regime? in: David Bankier (Hg.), Probing the Depths of German Antisemitism. German Society and the Persecution of the Jews, 1933-1941, New York-Oxford/ Jerusalem 1999

Pracovní materiál 1

Dagmar N., část 1:

Narodila jsem se ve smíšeném manželství, můj tatínek byl židovského vyznání a moje maminka byla českobratrská evangelička. Manželství to bylo velice dobré a velice šťastné, třebaže můj otec byl hluchoněmý. Trošičku byly potíže s maminčíným příbuzenstvím, protože nebyli zrovna nadšení, že si vzala Žida. Ale potom se to všechno během doby nějak srovnalo.

Byla jsem jedináček a to z toho důvodu, protože rodiče se báli mít už další děčko, kvůli otcově nemoci. Děťství jsem měla velice krásné. Potom přišel devětatřicátý rok a ve čtyřicátém roce jsem musela opustit reálku a nastoupila jsem na měšťanku, kterou jsem ukončila ve třetím ročníku. Tím jsem vlastně měla to štěstí, že jsem měla ukončené základní vzdělání. Potom jsem nastoupila práci volontérky v redakci Světa motorů. Ještě než přišel protektorát, nechal otec přepsat živnost na maminku, protože oni byli v r. 1938 v Německu a viděli tam už ty židovské pogromy, takže tušili, že kdyby měli Němci sem přijít, jako že to podle Henleinovy partaje dost vypadalo, tak už se na to připravovali.

Já jsem byla u židovské víry, mám židovský rodný list a s otcem jsme chodili do synagogy, do Klausové synagogy. Že by se slavili vyloženě nějaké židovské svátky, to ne, ale když byl Pesach nebo Chanuka, tak jsme samozřejmě chodili do synagogy. V roce 1939 chtěla moje matka, abych vystoupila z židovské víry a nechala mě pokřtít na svoji víru českobratrskou evangeličkou v domnění, že mě tím uchrání, abych nebyla považovaná za Židovku. Ale ono to stejně nebylo nic platné, jelikož jsem byla zapsaná v židovské matrice.

Jana R., 1. část

Narodila jsem se v roce 1934 v Praze a bydleli jsme tenkrát na Vinohradech. Narodila jsem se ze smíšeného manželství, tatínek byl Žid, pocházel ze Strakonic, a moje máma pocházela z Písku, kde chodila do gymnázia. Její spolužačka na gymnáziu byla Elsa Brocková, já jsem jí říkala teto, to byla Židovka, která se znala s mým tátou. Když potom šli studovat do Prahy, tak je seznámila, a to na plovárně. Tak se poznali moji rodiče. Tatínkova rodina byla asi věřící, protože děda a babička dodržovali nějaké svátky. Ale myslím, že tenkrát byla taková doba, že při studiu platila taková zásada, že náboženství nebylo to nejdůležitější. Takže se sestrou jsme vlastně byly bez vyznání. Rodiče taky.

Rodiče se brali v roce 1929 po skončení studia, vlastně asi za rok. Máma ten rok učila v Písku a táta pracoval v Karlových Varech jako inspektor živnostenské inspekce, měl na starosti porcelánky a keramičky. Myslím, že po svatbě se přestěhovali do Prahy, protože v roce 1932 se narodila sestra a potom za dva roky já.

Se sestrou jsme vyrostly bez vlivu náboženství. Až mně to potom, i teď někdy chybí, protože to patří vlastně i k všeobecnému vzdělání, a já o náboženství toho prakticky moc nevím.

Karel M., 1. část

Byli jsme česká rodina, vždy, i v roce 1931, kdy bylo sčítání, jsme se hlásili jako Češi. Moji rodiče měli v nájmu hotel v Sázavě. Chodili jsme do českých škol. Já jsem byl ale od roku 1925 do roku 1929 v německém městě Horní Planá, Ober Plan na Šumavě. Tam jsem chodil do německé školy, abych se naučil německy. Horní Planá byla v Československu, to byl okres Krumlov. Předtím jsem chodil do českých škol. Tam jsem absolvoval a vyučil jsem se v obchodě. Pak jsem byl zaměstnán v obchodě v Praze v Havelské ulici, u firmy Pick a Klinger, kde jsem byl jako příručí a později jako zástupce pro Čechy a Moravu.

Rodiče zachovávali některé zvyky, modlili se, ale zvlášť pobožní nebyli. V českých rodinách, myslím, nebyli lidé moc pobožní.

Od 1. září 1929 až do roku 1940 jsem byl zaměstnán u firmy Pick a Klinger v Praze, v Havelské ulici. Ten dům ještě existuje a je prázdný. Samozřejmě to bylo přerušeno válkou, byl jsem mezitím dva roky na vojně. Ale po příchodu německého komisaře jsme dostali všichni výpověď.

Také jsem se oženil, v roce 1936, manželka je křesťanka. Já jsem však nepřestoupil na její víru a ona nepřestoupila na mojí. V roce 1937 se nám narodila dcera.

Marie H., 1. část

Za svobodna jsem se jmenovala Kafková, narodila jsem se v Praze. Naše rodina byla čtyřčlenná, otec, matka, sestra a já.

Byli jsme česká rodina. Moje maminka se vždycky smála, že můj tatínek ze všech židovských obřadů si umí akorát dát klobouk na hlavu. Vždycky když byl nějaký židovský svátek, tak maminka říkala: „My to slavíme jednak jídlem, máme slavnostní jídlo, a jednak tím, že si tatínek dá klobouk na hlavu, a tím to hasne.“

Jakmile přišel 15. březen, tatínek už musel zůstat doma.

Já jsem chodila šermovat a závodila jsem za pražský Sokol. Mám takový malý časopis, kde jsem vyfotografovaná ještě v devětatřicátém roce na závodech. Závodila jsem za ně ještě v říjnu 1939. Ale potom už jsem odešla sama.

Pak jsem musela odejít i ze školy. Dávala jsem hodiny francouzštiny, jedna paní mě zaměstnala, to byla taky židovská rodina, abych jí dohlížela na chlapce a dělala s ním úkoly.

Začaly transporty, já jsem se ještě přátelila s lidmi ze Sokola. Přišel jeden z nich, byl to medik, my jsme dost často spolu šli na čaje tančit nebo mě pozval, abych se s ním jela projet na kánoji. Potom si koupil malé autíčko, otevřenou bejbinu, a někdy mě vozil. Přišel a řekl: „Já mám nápad, my se vezmeme. Já jsem přesvědčený, že do toho transportu nebudeš muset jít.“

Pracovní materiál 2

Dagmar N., část 2

- Nenosila hvězdu, i když ji nosit měla; tatínek hvězdu nosil.
- Maminka se s tatínkem nerozvedla, a tak jej chránila před deportací. Ten však nemohl vykonávat svou původní profesi a pracoval jako knihař na židovské náboženské obci.
- Jeho čtyři sourozenci byli deportováni a spolu s celými rodinami zahynuli v Osvětimi.
- Dagmar Nebeská byla deportována do Terezína 6. března 1943 transportem Cv.
- Do Terezína jí chodily od rodičů balíčky, které vychovatelka v dětském domově, ve kterém bydlela, spravedlivě rozdělovala mezi všechny děti.
- Po válce Dagmar o svých zkušenostech z Terezína nehovořila, protože ačkoliv život v ghettu byl těžký, myslela na své příbuzné a známé, kteří zemřeli v táborech na východě.
- Po osvobození se vrátila domů k rodičům, dodělala si střední školu, nastoupila do zaměstnání, dvakrát se provdala. Z prvního manželství má dceru.
- Tatínek zemřel na následky srdeční choroby v roce 1948.

Jana R., 2. část

- Tatínek Jany se v roce 1939 rozvedl. Doufal, že tak uchrání rodinu před problémy. Jana s maminkou a sestrou se přestěhovaly k příbuzným do Písku.
- S tatínkem však zůstaly v kontaktu, vyměňovali si dopisy a vzájemně se navštěvovali. Po roce 1941 již Židé nemohli cestovat, a tak za ním jezdila rodina do Prahy.
- Sestra Jany krátce po rozvodu rodičů dostala spálu a zemřela.
- Postupně byla do Terezína deportována skoro celá tatínkova rodina a v září 1943 i on.
- Maminka Jany posílala manželovi i řadě dalších příbuzných a známých balíčky s potravinami. Jídlo šetřila nejen ze svých přidělů, ale dostávala jej i draze kupovala od řady zemědělců žijících v okolí Písku.
- Maminka nepřítomnost tatínka během války i to, že se nevrátil, těžce nesla a podle Jany měla do konce života výčitky, že se rozvedli.

- Po válce Jana vystudovala a pracovala ve zdravotnictví. Provádala se a měla dvě děti. Maminka Jany pracovala dále jako učitelka. V důchodu se k Janě a její rodině nastěhovala a žila s nimi až do své smrti v roce 1998.

Karel M., 2. část

- Oba rodiče a sestra byli v roce 1942 deportováni do Terezína a později do Osvětimi, kde byli zavražděni.
- Během okupace byl nasazen na stavbu silnice, loděnice a později nastoupil do Židovské náboženské obce v Praze, kde pracoval jako topič a později byl přeřazen mezi tzv. gladiátory. Tato pracovní skupina vystěhovávala a vyklízela prázdné židovské byty, pomáhala se stěhováním různých předmětů do skladů zabaveného majetku a odvážela zavazadla pro transporty a další.
- Po celou dobu války se na Karla vztahovaly všechny protižidovské zákony a nařízení. Chodil s přiřitou žlutou hvězdou, nesměl vycházet po osmé hodině, potravinové lístky pro něj i pro dceru byly „židovské“ a přiděly na ně byly jen minimální, ad.
- Dcera takřka po celou dobu okupace bydlela s rodiči. Do školy nechodila – mohla by chodit do židovské, ale rodiče si nepřáli, aby nosila připnutou hvězdu, a tak byla doma sama. Krátce před koncem války se však Karel s manželkou báli, že by mohla být také zařazena do transportu, a tak ji schovali u příbuzných na venkově.
- Karel byl do konce války chráněn před transportem nejen svou manželkou, ale i pracovním zařazením a do konce války zůstal v Praze.
- Po válce nastoupil do zaměstnání, zpočátku jako účetní.
- Se ženou se nikdy nerozvedli.

Marie H., 2. část

- Mariiny rodiče i sestra byli deportováni do Terezína a dále na východ, kde byli zavražděni.
- Část přátel i rodiny se od manžela Marie odvrátila a přestali se s nimi vídat.
- Manžel se s Marií nerozvedl během celé války, ačkoliv přišel o zaměstnání a dlouho nemohl najít jiné a měl řadu dalších problémů v běžném životě.
- V roce 1944 byl Mariin manžel deportován do pracovního tábora pro nežidovské partnery z tzv. smíšeného manželství
- V únoru 1945 byla Marie povolána do Terezína, kde pracovala jako zdravotní sestra.
- Po válce manžel dostudoval medicínu a pracoval v písecké nemocnici a v Praze. S Marií měli dva syny.

Metodický postup:

- Časová dotace: 45 minut, doporučujeme vyučujícím upravit citlivě délku pracovních textů podle schopností jejich žáků, stejně tak volit a měnit učební strategie a metody podle svých pedagogických zkušeností
 - Způsob práce: skupinová práce
 - Klíčová slova: identita, holocaust, protižidovské zákony a nařízení,
1. Začněte položením klíčových otázek: *Co si představíte pod označením „smíšené manželství“? Může mít vliv rozdílná náboženská identita na rodinný život? Jaký? Může jej významně ovlivnit v mezní situaci? Otázky mohou být napsané na tabuli, na flipchartu nebo promítnuty projektorem. Vyzvěte žáky, aby se nad nimi krátce zamysleli. Umožněte krátkou diskusi a neodmítejte žádný názor a pohled na věc. Odpovědi žáků i jejich případné otázky můžete zaznamenat a později se k nim v reflektivní části hodiny vrátit.*
 2. Přečtete studentům úvodní text, poskytněte jim ho ke čtení, nebo uveďte hodinu v podobném duchu.
 3. Rozdělte žáky do pracovních skupin, čtyř nebo osmi (dle velikosti třídy, svých zkušeností a uvážení). Každé skupině rozdejte jeden úvod k příběhu z Pracovního materiálu č. 1 (pokud žáci pracují v osmi skupinách, vždy dvě skupiny budou mít stejný příběh). Řekněte jim, že obdrželi začátek příběhu člověka, který dle nacistů žil v tzv. „smíšeném manželství“, nebo se do takového manželství narodil.
 4. Vyzvěte studenty, ať si text ve skupinách přečtou. Položte studentům otázky: *Jak si myslíte, že příběh skončil? Jak si přejete, aby dopadl? Vyzvěte studenty, ať se na odpovědích dohodnou a obě verze příběhu sepíší v osmi až deseti větách každý.*
 5. Poté rozdejte žákům druhou část příběhů (Pracovní materiál č. 2). Nechte jednotlivé skupiny jej přečíst a porovnat se svým předpokládaným příběhem.
 6. Diskutujte se studenty. Využit můžete tyto otázky: *V čem se verze příběhů lišily? Co vás na skutečné verzi příběhu překvapilo?*
 7. Vyzvěte studenty, ať se pokusí pojmenovat tři důležité faktory, které hrály roli v rozhodování aktérů „jejich“ příběhu.

Rozhovory s pamětníky použité v této metodice jsou součástí sbírky Rozhovory s pamětníky, která je uložena v archivu Oddělení pro dějiny šoa Židovského muzea v Praze.